

TRAGOM KAPITULSKIH LITURGIJSKIH TRADICIJA*

Mihovil BOLONIC

Bujan i lijepo razvijen liturgijski život krčkih seoskih kapitula nije mogao ostati bez traga u vjerskom životu krčke biskupije (ovdje mislimo na staru krčku biskupiju — otok Krk). Značajna je u tom smislu ona izreka u vrbničkom glagoljskom misalu iz god. 1532: *I biše lipa služba Bogu i svetoj divi Mariji*. Ta »lipa služba Bogu . . . « u krčkim župskim crkvama, kao i služba Božja na narodnom (staroslavenskom) jeziku, nijesu mogli ostati bez svoga učinka na vjerski i liturgijski život krčkih vjernika.

Što je značila staroslavenska služba Božja u krčkoj biskupiji i liturgijsko djelo krčkih popova glagoljaša među svojim vjernicima, svjedoči nam živ liturgijski život u krčkim župama već davno prije liturgijske obnove kod Hrvata, koja je započela kod nas neposredno iza prvog svjetskog rata. Ono za čim idu liturgijske odredbe II vatikanskog sabora, tj. za što masovnije i aktivnije sudjelovanje vjernika u bogoslužju, to je već odavna — prije toliko vjekova — bilo provedeno u našim glagoljaškim župama otoka Krka, kako se može vidjeti iz slijedećeg prikaza.

I. SUDJELOVANJE VJERNIKA KOD MISE

Budući da sveta misa kao središnji i najodličniji čin katoličkog bogoslužja Crkve nije samo čin svećenika nego i zajednička žrtva cijele crkvene zajednice (župe), sveta »Crkva . . . vodi veliku brigu da ne bi vjernici prisustvovali tom otajstvu vjere kao tuđinci ili nijemi gledaoci«, nego da »svjesno, pobožno i djelatno sudjeluju u svetom činu«² pjevanjem, zajedničkim recitiranjem (missa recitata) i slično. To su već prije isticali i pape Pijo X, Pijo XI, Pijo XII. I baš radi boljeg sudjelovanja vjernika kod mise II vatikanski sabor uvodi narodni jezik u bogoslužje.

Bivstveni dio koralne službe naših krčkih seoskih kaptola, kao i drugih kaptola uopće, bila je konventualna misa — »misa općin'ska ka se služi vs'ki dn' ku služimo po nedilah«, koja je u radne dane bila obično tiha, dok je ona u nedjelje i blagdane bila pjevana.

* Cfr. MIHOVIL BOLONIC, *Krčki seoski kaptoli — pioniri i nosioci liturgijskog života u Bogoslovna smotra*, 2 (1968) 263—284.

2. Uredba o svetom bogoslužju, Banja Luka 1964, str. 22, t. 48.

Uz službenu konventualnu misu bile su po krčkim glagoljaškim župskim crkvama i privatne mise onih brojnih popova glagoljaša koji su redovito svaki dan služili sv. misu. Zato su oni uz brevijar redovito imali i svoj misal. Tako čitamo u Priolijevoj vizitaciji za župu Dobrinj: »quilibet sacerdos habet suum particulare missale . . . Idiomate Illirico«; isto se čita i za Vrbnik: »quilibet (i. e. sacerdos) habet suum missale Illiricum«. Isto svjedoči i Valerijeva vizitacija za Dubašnicu i Vrbnik.³

U tu svrhu svećenici su imali i svoje misno ruho s pripadajućim misnim rubljem. Valerijeva vizitacija govori za vrbničke svećenike: *Quisquis sacerdotum habet sua paramenta instructa vel saltem maior pars*«, a Priolijeva kaže za iste da svaki od njih ima i misnu košulju, kotu, korporele . . .

Za privatne mise svećenici su morali sami kupovati i svijeće, kako proizlaz iz Priolijeve vizitacije, u kojoj se čita za župu Dobrinj kako kapitul skrbi za svijeće velikog oltara, gdje se služe službene mise, dok za druge oltare, gdje su se služile privatne mise, kupuju svećenici svaki za sebe. Isto se čita u istoj vizitaciji i za Vrbnik, tj. da svaki svećenik »quando celebrat in partucure altari teneatur habere suas candelas«.

Zato su krčke plovanske crkve imale i po više kaleža. Prema Valerijevoj vizitaciji, župska crkva u Baški imala je 6 srebrnih kaleža, u Dobrinju 10, u Dubašnici 7 srebrnih, u Omišlju 12, od kojih je većini potreban popravak i pozlata; mlada kapitulska župa u Poljicima »calices tres cum patenis ex argento. Duo alii ex argento«, u Vrbniku »octo calices boni«. — Slične podatke o kaležima nalazimo i u Priolijevoj vizitaciji i u raznim zapisima i inventarima. Tako je Prioli našao u župskoj crkvi u Dobrinju 14 kaleža, a u Vrbniku 7 sa srebrnom čašom. — Prema zapisu u II vrbničkom brevijaru od 24. X 1493, dano je na čuvanje novom santizu (sakristanu) popu Ivanu, sinu Franca Franičića, »naiprvo kaleži 10«, dok je prema zapisu u III vrbničkom brevijaru od god. 1478. vrbnička plovanska crkva imala 9 kaleža.⁴ Prema pisanju Josipa A. Petrisa Francuzi oduzeše 1813. plovanskoj crkvi u Vrbniku »18 kaleži i osemnajst patin od srebra«, dok su sakristani sakrili »jedan veliki kalež i s patenom«. — A u bilješci Omišaljskog glagoljskog misala (koji se nalazi u Vatikanskoj biblioteci) iz god. 1480. među ostalim »blagom carve Svete Marie« u Omišlju spominju se i »kaleži 5«. ⁶

Budući da su seoski kaptoli na Krku veoma brojni, a svećenici svaki dan služili misu, krčke glagoljaške plovanske crkve, imale su, kao i druge podružne kapele, po više oltara. Tako je župska crkva u Baški god. 1579. imala sedam oltara. Iste godine imale su župske crkve u Omišlju 17 oltara u Poljicima 3, a »Ecclesia S. Mariae Assumptionis collegiata« u Vrbniku 16 oltara. — Slično je bilo i god. 1603. U zapisnicima Priolije-

3. Apostolska vizitacija koju je 1579. godine obavio Augustin Valier nalazi se u Tajnom arhivu Sv. zbora Sabora pod oznakom »1579 Antibarensis Visitatio Apostolica et aliarum in Dalmatia«. A apostolska vizitacija što ju je obavio god. 1603. Mihovil Prioli nalazi se isto u Tajnom vatikanskom arhivu pod signaturom: *Miscellanea. Armarium VII, No 100 i 101*. Kasnije nećemo više citirati ove vizitacije.

4. VJEKOSLAV ŠTEFANIC, *Glagoljski rukopisi otoka Krka, JAZU, Zagreb 1960, str. 333*.

5. I. GRŠKOVIC — V. ŠTEFANIC, »Nike uspomene starinske« Josipa Antuna Petrisa (1787—1868), *Zbžno JAZU, Zagreb 1953, knj. 37, str. 94*. — Kod kasnijih citiranja radi kratkoće navest ćemo samo : Petris.

6. *Starine JAZU, Zagreb 1911, knj. 33, str. 525*.

ve vizitacije čita se da je župska crkva u Baški imala 6 oltara, u Dobrinju 8, u Dubašnici 7, u Omišlju 16, u Poljicima 3, u Vrbniku 16. Još u XIX vijeku Josip A. Petris piše za plovansku crkvu u Vrbniku da je bilo »u njoj za moje pameti 18 oltarov, brojeći velikoga«. ⁷ Još i danas sve župske crkve na Krku imaju po više oltara.

Uz to je na području svake kapitulske župe bilo i mnoštvo *kapela i crkvice*, koje su pripadale pojedinim bratovštinama (njih je u to doba bilo mnogo), obiteljima i slično, a njima su upravljali pojedini svećenici kao kapelani. Uz te kapele bile su vezane i razne misne zaklade prema odredbi fundatora. Tako baščanski župnik — govoreći o svećeničkim prihodima — izjavljuje apostolskom vizitatoru 1603. godine da svaki svećenik ima još i po koju kapelu koja im nosi stanoviti prihod. A za Vrbnik čita se u Valerijevoj vizitaciji: »Retulerunt sacerdotes multas ecclesias solvent pro curatione Domino Episcopo alia aliter.«

Radi boljeg uvida u stvar, donosimo ovdje broj crkava i kapela u pojedinim kaptolskim župama prema apostolskim vizitacijama iz 1579. i 1603. godine. Prema Valerijevoj vizitaciji, na području župe Dobrinj bile su 22 crkve i kapele; u Dubašnici uz župsku crkvu još 4 kapele; u Omišlju — uz župsku crkvu još 15 crkava i kapela; u Poljicima — uz župsku još 5 kapela; a u Vrbniku — uz župsku još 22 crkve i kapele. U mnogima od ovih bilo je i po više oltara. — Priolijeva vizitacija spominje u Baški uz župsku crkvu 26 crkava i kapela; u Dobrinju samo osam (one glavnije); u Dubašnici — uz župsku četiri kapele; u Omišlju — uz župsku još 21 kapelu; u Poljicima — uz župsku crkvu sedam kapela; a u Vrbniku — uz župsku 2 kapele »in castro Verbenici« i 12 extra castrum Verbenici« (tj. samo one veće). — Prema pamćenju J. A. Petrisa, bilo je na teritoriju vrbničke plovanije uz župsku crkvu još 28 crkava i kapela, od kojih su neke za francuske vladavine bile prodane privatnicima. ⁸ I danas na teritoriju krčkih župa nalazimo po više kapela.

1. U radne dane

Da su krčki popovi glagoljaši svaki dan misili, dokazuju nam i razne vizitacije. Prigodom kanonske vizitacije što ju je god. 1650. obavio kapitularni vikar Mauricije Venerius baščanski plovani Marko Radonić izjavljuje o svećenima u Baški: »Sono diciotto che celebrano la santa messa et doi che non dicono messa. Uno è vecchio et l'altro è quasi orbo«. O tome svjedoči i biskup Petar Calore u svojoj relaciji od god. 1715, u kojoj se tuži na teškoće oko osnivanja kleričke škole u Krku. Žakni su nerado išli u Krk u školu jer tako »non potevano più impiegarci nel lavoro delle terre paterne, come erano soliti di fare, e come furono tuttavia li sacerdoti ogni giorno subito che sono spediti della santa Messa celebrata da essi in quest' effeto anco prima che spunti il sole . . .«. ⁹ Isto potvrđuje i biskup Vinko Lesić. On u svojim naredbama, izdanim na hrvatskom a pisanim glagoljicom, krčkom glagoljaškom kleru nakon

7. Petris, str. 91.

8. Isto, str. 94—104.

9. Citati iz relacija krčkih biskupa uzeti su iz istih relacija koje se nalaze u Vatikanskom arhivu, i to u Arhivu Sv. zbora Sabora. Citati pak s biskupskih vizitacija uzeti su iz istih u krčkom biskupskom arhivu. — Ukoliko je razvidno iz teksta odakle je citat, nećemo ga navoditi.

prve svoje vizitacije 1720, među ostalim, naređuje i ovo: »Čuli smo da neki redovnici od naše države za prid se špedit od mise hoće da edan sam žakan u edno isto vrime služi veće mis.« Biskup to najstrože zabranjuje »zač ni prilično ni dostoino«.

Te brojne svakidašnje mise — uz konventualnu — po glagoljskim krčkim župama bile su vjernim otočanima lijepa prilika da i svaki dan sudjeluju kod mise. Da su oni doista i sudjelovali kod tih misa, svjedoči biskup Juraj Georgiceus u svojoj relaciji iz god. 1656. kad kaže: »Singule Parochiales habent ecclesias, in quibus a parochia ac plurimis aliis Sacerdotibus, . . . cum et feriatis diebus missarum copia non desit . . .« Na sudjelovanje vjernika kod svakidašnjih misa utjecala je i činjenica da su krčki vjernici u svojoj pobožnosti naručivali mnogo misa, ne samo manualnih i pjevanih nego i u obliku legata i vječnih misa. Zato su pri svakom kapitulju postojale posebne knjige u kojima se vodila evidencija misnih obaveza kapitula uopće, i posebno knjige (police) vječnih obaveza (legata — »maše vične«). Ovakve knjige sadržavale su redom po mjesecima i danima u toku jedne godine obaveze klera u misama ili oficijima (služba). Često je uz misnu intenciju bilo zapisano i ime svećenika koji je izvršio obavezu klera, uz oznaku »celebrah misu«, »rekoh misu«, »kanta misu«, »gospodin plovian piva za . . .« i slično.

Primjera radi evo nekoliko takvih legata (zadušina). Kler u Baški primio je 17. XI 1666. »pinez L 300 . . . da e obligan poš(tovani) kler činit ednu službu večnu za negovu ženu Dumenku«; 27. IV 1730. daje istom kaptolu knez Ivan Sunjer iz Senja »dukat tisuće i sto munide cesarske« za vječne mise.¹⁰ Tako pop Ivan Kraljić u Dubašnici 1741. godine predaje dubašnjanskom kleru 583 libre, a kler preuzima obavezu da će govoriti »mis malih vavike sako leto treiset i pet . . . za negov intencijon«; a u drugom ugovoru, god. 1743, povisuje ovu svotu na 750 libara i na 45 tih misa godišnje.¹¹ — I notarske knjige, koje uz razne druge ugovore donose i brojne »tištamente« (oporuke), svjedoče kako pojedini testatori ostavljaju mnoštvo manualnih misa i posebno razne legate (zadušine) i vječne mise. Posebno su naređivali mise za svoje pokojne »na dan parvi i na 7. i na 40.« po smrti, zatim godišnjice za više godina (čak i do 50 godina) itd. K tome, ostavljali su i grgurevske mise. Dakako, vjernici, osobito rodbina, redovito su prisustvovali takvim svakidašnjim misama, kako je to još i danas lijep običaj u krčkim župama.

2. Ustanova misa »zornica«

Posebno sudjelovanje vjernika u radne dane bilo je kod tzv. misa zornica, koje su se služile za puk svakog dana, i to vrlo rano (od toga i ime »zornica«). Budući da su kod tih misa sudjelovali redovito i pastiri, zvale su se te mise također »pastirske« ili misa za pastire. Zornica je ustanova rane mise, a ustanovio ju je krčki knez Ivan Frankopan god. 1470. U svojoj odredbi među ostalim kaže: »Mi knez Ivan Frankopan . . . odlučismo i odlučujemo da po vsih kaštelih našega oтока da se služi mi-

10. Cfr. VJEKOSLAV STEFANIĆ, nav. djelo, str. 36.

11. Isto, str. 99.

sa v zor' vski d'n«. U tu svrhu doznačio je kapitolu u Omišlju svoje posjede »pod Grad'c pred Omišlem . . . i k tomu im' pridasmu naših ovac 100 koz 10 . . .«¹² U istu svrhu dao je vrbničkom kleru posjed Ubrov. A tako slično i drugim kaptolima po Krku. A među spisima biskupa Zuccherija nalazimo da misa zornica postoji od kneza Ivana Frankopana i biskupa Nikole i da »fosse stata ordinata la celebrazione d'una Messa giornaliera, detta Zornizza a suffragio dei vivi, e dei Morti in onore della Beatissima Vergine Maria . . .«¹³

Ustanova zornice bila je kasnije obnovljena i proširena te je postala bratovština, »braščina«, koja je primala prinosnike — »braću« koji su plaćali svoje prinose ne samo u nekretninama u zemlji nego i u pokretninama, npr. životinjama (blagom velim i malim). Tako je u Vrbniku bila obnovljena god. 1525, a slično i po cijelom otoku. O tome čitamo kod biskupa Zuccherija: »che da Fedeli fossero stati lasciati Beni stabili, e mobili per la continuazione, e sussistenza di detta Messa; nonchè per la stessa tendenza instituita una Confraternza, colla contribuzione a peso d'ogni uno, che in vita avesse voluto ascrivarsi di L 10 e di L 6 per quelli, che ordinassero ascrivarsi dopo morte«.

Obavezu rane mise ili zornice vršio je kapitul. Stoga su odnosni zapisi u vezi s tim misama ulazili u kapitulske knjige. Isto tako su ulazili i prihodi od tih misa u kapitulske račune, koje su vodili dižmari pod oznakom »pod zornicu«. Radi toga su krčki kapitul donosili i razne odluke glede misâ zornicâ. Tako vrbnički kapitul već god. 1471. donosi odredbu o misama zornicama u kojoj se određuje prije svega kazna (pena) od »soldini 4« za one »ki koli redovnik' ali pop' ali žakan' ne bi prišal' odprivat' na zor'nicu«. Zatim je bio određen red kojim svećenici imaju sudjelovati kod tih misa (»a to su ki imaju s kim' poiti misu peti: Naiprie imii biti vikar' i pop Luka i pop Mikula i žakan' Petr, a santiz imii biti vazda«).¹⁴ I u odredbama istog vrbničkog klera od god. 1487. odnosi se »Četrti zakon« na zornice. Tu se opet određuju sankcije za nesudjelovanje kod zornice.¹⁵

Mise zornice govorile su se svakog radnog dana, »vs(a)ki d(a)n« u sedmici, a 1765. godine primio je vrbnički kapitul legat »popa Matija Jakominića L 240 za 8 mis zornic« koje su se imale služiti u nedjelje, i to počevši s prvom nedjeljom svibnja.

Mise zornice bile su, barem kod većih kaptola, pjevane — kako nam to svjedoči već spomenuti zapis u *III vrbničkom brevijaru* iz god. 1471. o misama zornicama. Tu je izričito riječ o pjevanim misama: »A to su ki imaju s kim' poiti misu peti«. Isto se čita među spisima biskupa Zuccherija o misama zornicama, naime, da je misa zornica bila »cantata ogni mattina dal Celebrante e da 3 altri Religiosi che assistono«.

Ova ustanova svagdašnjih misa zornica vršila se u Vrbniku i Baški još i u XIX vijeku, kako to proizlazi iz zanimljive korespondencije izmijenjene god. 1806. između vrbničkog prokuratora klera i ostalih otočkih kapitula o tim misama. Iz samih spisa nije razvidno tko je i kada

12. Cfr. *Starine XXXIII*, str. 509 i 510.

13. Prema glagoljskoj knjizi vrbničkog kaptola od 10. IV 1472.

14. Cfr. VJEKOSLAV STEFANIC, nav. djelo, str. 339.

15. Isto, str. 347.

ustanovio takav legat, dok Baščani spominju »li Documenti posseduti da questo Clero dal tempo dei Conti Frangipani«. ¹⁶

Mise zornice spominju se još u kanonskoj vizitaciji biskupa Ivana Šintića god. 1818. Vrbnički starac Ivan Bozanić tuži se vizitatoru kako »da molto tempo la Messa così detta jurnizza si celebra assai tardi«. Isto tako potužio se god. 1823. Ivan Gržetić, sudac u Vrbniku, da »il Clero manca di celebrare la Messa di buon mattino detta Jurnizza«.

Iz rečenog proizlazi da su vjernici bili zainteresirani za ove rane mise »zornice«, što je očit dokaz da su oni u punom broju sudjelovali kod ovih svagdanjih ranih misa, i to aktivno pjevajući barem nepromjenljive dijelove mise (Gospodi pomiluj, Slava, Veruju . . .), a kod poznatijih misa i neke promjenljive dijelove. Zato su i tražili da im se rana misa »zornica« služi što ranije (»di buon mattino«) kako bi mogli prisustvovati svetoj misi prije ostalih dnevnih poslova.

3. U nedjelje i blagdane

Međutim, sudjelovanje vjernika kod bogoslužja dolazilo je posebno do izražaja kod pjevanih misa u nedjelje i blagdane. Te su se mise zvale »vela maša«. Za njih vrijedi ono što je još u prošlom vijeku pisao prof. Ivan Milčetić: »Ovi (tj. Primorci) znadu na pamet gotovo sve ono, što pop u crkvi na glas pjeva, pa kada se on oglasi n. p. sa svojim: 'slava va višnjih bogu' ili 'virujem u jedinoga boga', cijelom crkvom zaori skladno pjevanje puka, muškaraca i žena. Ovdje nijesu nužne orgulje . . .« Tada su se krčke plovanske crkve »orile od mnoštva popovskih grla«, tada je u njima »grmjelo« od zajedničkog pjevanja onolikog broja popova glagoljaša i vjernog puka. ¹⁷

Seoski kaptoli imali su uz druge koralne i pastoralne dužnosti također dužnost izgovaranja misa »za puk« (»za puk graždanski i selénski plovanie«), i to na račun primanja desetina. Misa se je u stara vremena služila svaki dan, a kasnije u nedjelje i blagdane te na dane apostola, blažene Djevice i u neke druge dane. Kod nekih kaptola bila je ona u radne dane tiha, »bassa«, a u nedjelje i blagdane bila je uvijek pjevana (»cantata«, »in canto«) i svečana (»in terzo«, »u troje«, »solemniter«). Tako se u registru izrečenih misa seoskog kaptola u Dubašnici čita: »Enuariè 'Na 1. pop Mati Milčetić piva u tri aparani . . .«; u drugoj takvoj knjizi čita se za blagdan Sv. Stjepana prvomučenika: »Decembar 26. /G(ospodi)n plovani piva«. ¹⁸ Slično se čita u knjizi omišaljskog prokuratora klera: »Mise koe imaju se izveršit./ Misa vsaki dan za privedro vladanie mletaško i za ovi puk graždanski i selénski plovanie, na blagdan spiva se«. ¹⁹

Na tim misama za puk, na koje je redovito dolazio sav vjerni puk, držala se uvijek i propovijed ili kršćanski nauk, kako nam to svjedoče razne vizitacije. Tako se čita u Priolijevoj vizitaciji kako baščanski žup-

16. Isto, str. 302.

17. Cfr. IVAN MILČETIĆ, *Glagoljaši osobito krčki, u prošlosti Hrvatskoj*, u: *Smotra (Glovičeva)*, I, 1887, str. 146 i 152.

18. Cfr. VJ. ŠTEFANIĆ, *nav. djelo*, str. 105.

19. Isto, str. 260.

nik izjavljuje da propovijeda na blagdane i drži kršćanski nauk. Isto tako izjavljuje i 70-godišnji dobrinski plovnik Ivan Jurešić: »Quasi ogni festa faccio qualche sermoneto a questi popoli . . .« Slično izjavljuje i plovnik u Dubašnici: »Ogni festa massimo le Domeniche Io insegno la dottrina Christiana . . . e così anco faccio qualche Sermone . . .« Slične izjave dali su omišaljski župnik, 78-godišnji pop Antun Bozanić, poljički pop Matej Milojković (over Sgalich) i vrbnički plovnik, 80-godišnji pop Bartul Bolonić.

I kasnije kako se vidi iz biskupskih vizitacija, držao se kršćanski nauk redovito svake nedjelje. Redovito ga je držao župnik ili koji drugi za to određeni svećenik uz pomoć žakna. Ovi su bili obvezani prisustvovati kršćanskom nauku. Tako dobrinjski župnik izjavljuje god. 1603: »Io stesso con li Chierici attendo à questa santa opera«. Biskup Ivan a Turre prigodom svoje prve vizitacije, god. 1590, određuje tko od svećenika mora poučavati »clericos et pueros Castri« u kršćanskom nauku. — Sve kanonske vizitacije što su ih biskupi obavljali nakon Tridentskog sabora posvećivale su posebnu pažnju kršćanskom nauku, koji se recitirao u svim župskim crkvama, i to obično pod pučkom pjevanom misom, a negdje pak u vezi s večernjom. To je recitiranje bilo postalo vrlo popularno te su postojale i posebne bratovštine kršćanskog nauka, a katkada se ono obavljalo uz posebnu pompu u kojoj su osobito sudjelovali klerici i djeca. Tako prigodom kanonske vizitacije god. 1609. svi župnici otoka Krka izjavljuju vizitatoru da klerici i vjernici »recitano Dottrina Christiana . . . ogni Domenica . . . ogni festa«. Slično izjavljuju i kod drugih vizitacija, tako npr. god. 1628, 1650, 1685. itd.

O aktivnom sudjelovanju vjernika kod nedjeljnih pučkih misa svjedoči i činjenica da su vjernici kod svećanih misa primali »Pax«. Tako se 1823. Andrija Vitezić, sudac u Vrbniku, tuži biskupu Ivanu Šintiću: »Troviamo d' aggiungere che quando non sono i chierici in Castello li Comunisti non godono il religioso beneficio di baciar la Pace«. — U inventaru župske crkve u Vrbniku nalazi se i danas srebrni »Mir s tobom« (Pax) s likom Ecce homo, koji se na veće blagdane davao vjernicima na ljubljenje kod pjevanja Jaganjče Božji, kako se toga još sjeća i pisac ovih redaka.

4. Pučko pjevanje

O sudjelovanju vjernika kod misa u krčkim glagoljskim crkvama svjedoči nam i do najnovijeg vremena sačuvano pučko pjevanje i razni napjevi za mise i za oficij, no o napjevima za oficij malo kasnije. — Što se tiče crkvenog pjevanja, na otoku Krku nemamo osobitih pisanih podataka. Dok su u latinskim crkvama na području sadašnje krčke biskupije (Krak, Osor i Rab) sačuvane starinske koralne knjige, među velikim brojem sačuvanih pisanih glagoljskih kodeksa iz XIII i XIV stoljeća, kao i u prvim tiskanim glagoljaškim zbornicima (s konca XV stoljeća), nema traga notaciji. Notnih znakova nema ni u misalima, ni u brevijarima, ni u psaltirima ni u drugim liturgijskim knjigama što su ih marljive ruke naših glagoljaša ispisivale za potrebe svojih crkava. Svi glagoljaški ulomci s notacijom potječu iz područja Metodijeve djelatnosti —

iz Moravske. Jedini spomen o koralnim knjigama imamo u kanonskoj vizitaciji iz god. 1609, gdje se među omišaljskim crkvenim knjigama (slabo čitljivo!) spominje: »Vidit in eadem Ecclesia libros Chorales«. O kakvoj se koralnoj knjizi radi, ne znamo. Vjerojatno o glagoljskoj. Slično čitamo u apostolskoj vizitaciji god. 1603. da je vizitator u župskoj crkvi u Dubašnici uz misale i brevijare vidio također »alios antiphonarios libros«. Prema tome, ne možemo govoriti o našem hrvatskom glagoljskom koralu.

Starinski crkveni napjevi u glagoljskim crkvama na Krku, a tako i drugdje po Dalmaciji, prenosili su se od pokoljenja na pokoljenje — usmenom predajom. To, dakako, nije bilo teško, kad znamo da su uz pojedine župske crkve postojali brojni seoski kaptoli u kojima je bilo i do pedeset i više svećenika, đakona, podđakona i nižih klerika (žakna) koji su bili dužni dolaziti u kor i na pjevanje mise, pa su oni mogli lako, bez drugih pomagala, uzdržati crkvene napjeve. Taj starinski običaj trajat će do najnovijih vremena, jer je svako veće mjesto (župa) na Krku, osobito Vrbnik, imao po više svećenika penzioniraca koji su redovito dolazili na zajedničke službe Božje, pjevane mise, večernjice itd. Kod toga su u posljednje vrijeme vidnu ulogu imali i sakristani i crkveni pjevači. Jasno da puk (vjernici) nije kod toga mogao ostati pasivan, nego su slijedeći svoje svećenike pjevanjem i sami sudjelovali kod mise. To nam svjedoči i Petris, koji, pišući o pobožnosti u Vrbniku, među ostalim kaže: »Po tomu putu čuješ i vidiš i dan današnji mnogih starac ljudi, koji jesu vridni malo da ne svaki psalam i svaku antifonu izreći i ispivati zajedno s redovnicima, netom je čuju začeti.«²⁰ Ovo što vrijedi za božanski oficij, posebno za večernje, još više vrijedi za pjevanje kod mise.

Kad se je broj svećenika po krčkim glagoljskim župama smanjio, dužnost crkvenog pjevanja prešla je potpuno na narod, te se može govoriti o pučkom pjevanju. Tako je usmena tradicija pjevanja morala postati jednostavnijom. Stoga se ne može reći da se stari napjevi nisu ponešto izmijenili, ili drugačije, da su se ti napjevi pjevali tako, bez promjene, i unazad nekoliko vijekova — u doba kad su cvali naši seoski kaptuli, kad se je orilo po našim crkvama od tolikog broja naših glagoljaša. Puk i danas u nekim župama na Krku pjeva starinske liturgijske napjeve (Omišalj, Dobrinj, Vrbnik), ali su ti napjevi morali postati jednostavniji, dohvatljivi neizobraženim glasovima vjerničkog puka koji aktivno sudjeluje kod svetih čina. I zato su stari svećenici znali reći da je nekoć bilo štogod drukčije i »ljepše«.

Svaka župa, a možemo reći i svako selo, kako u drugom tako i u crkvenom pučkom pjevanju ima svoje vlastitosti. Tako gotovo svako selo ima svoju »notu« (napjev) te se više ili manje razlikuje od drugih, ukoliko nisu neke nove dušobrižničke postaje zadržale »notu« svoje matične kaptolske crkve od koje su se s vremenom otcijepile (što vrijedi uglavnom za područje dobrinjske matične župe). Pod riječju »nota« razumijevaju se razni načini crkvenog pjevanja. Odatle naziv »hrvatska nota«, »latinska nota«, »dobrinjska nota«, »vrbnička nota« itd. Međutim, za sve župe na otoku vrijedi podjela na *malu notu* i *velu notu*. *Mala nota*, jed-

20. Petris, str. 107.

nostavniji način pjevanja, označuje redovito napjev koji se pjeva u obične nedjelje, manje blagdane i u obične dane. A *vela nota* označuje svečani način pjevanja na velike blagdane, tzv. principale. Ovi su izrazi vrlo stari u Hrvatskom primorju. Tako senjsko-modruški biskup 1699. godine u dekretu nakon prve kanonske vizitacije naređuje da se mora »S. blagdan i svaku nedelju Maša popivati«, a u velike blagdane »z velikom notom maše popivane imaju bit«.²¹

Uz »velu notu« i »malu notu« postojale su u većim župama još posebne »note« za Marijanske blagdane i za mrtvačke mise, a ponegdje i korizmena »nota«. Tako već spomenuti Petris piše za Vrbnik: »Imijahu različne note, po kojih pivalu se Oficije i Maše i Večernje; i tako zverhu mertvačke note bijaše nota svagdanja, nota nediljna, nota od Gospoje i Velika nota; a baška korizmena i od Oficija od tmin u zadnjih dnevih Svete Sedmice korizmenek«.²² Od tih misnih napjeva (»nota«) sačuvala su se do danas u nekim župama samo »vela nota«, »mala nota« i »mrtvačka nota«.

Mala nota bila je redovito dosta jednostavna, često slična recitativu, s fleksama na mjestima odaha, i stoga vrlo lagana, pristupačna svim vjernicima. Dotle su, naprotiv, svečani napjevi (*vela nota*) znali biti teži. Svečanost »vele note« stoji više u rastezanju nego u veličanstvenosti motiva. Tako je, npr., pojedini zaziv vrbničkog svečanog napjeva (»vela nota«) u Gosposi pomiluj veoma dug (tako da bi svećenik pošao dotle sjesti, kao u drugim mjestima za vrijeme Slave), pa su ga umjesto tri puta pjevali samo jedanput. — Tako su naše glagoljske župe (Baška, Dobrinj, Omišalj, Vrbnik i dr.) imale u posljednje vrijeme po dva napjeva za Gosposi pomiluj, Slava, Veruju, Svet, Blagoslovljen i Aganče, i treći za mrtvačku misu.

Kao što su — prema karakteru blagdana — postojale razne »note« za ordinarij mise (nepromjenljive dijelove), tako su isto postojali i razni napjevi i za promjenljive dijelove (ulazna, iza poslanice, prikazna i pričesna). Tako su za promjenljive dijelove postojali napjevi: nedjeljni i svakidašnji, blagdanski, korizmeni i mrtvački, ili drugim riječima: *obični*, koji su odgovarali »maloj noti«, i *svečani*, koji su odgovarali »veloj noti«. Često su ti napjevi odgovarali napjevima kod oficija. Dijelove onih misa koje su se češće u godini ponavljale znala je prihvatiti cijela crkva, kao npr. kod misâ zornicâ u adventu, kod misâ Majke Božje, mrtvačkih i drugih. Ne treba ni spominjati da je Slava Ocu kod ulazne pjesme pjevala cijela crkva. Isto vrijedi i za poznatije sekvencije, osobito za mrtvačku »Dan on gneva«.²³

Veloj i maloj noti i drugim napjevima mise odgovarali su i razni napjevi (»note«) za poslanicu (»Štenja«) i za evanđelja. Oni su se mijenjali prema karakteru crkvene godine. Osobito su bili lijepi svečani napjevi (*nota na vele*) velikih blagdana. Tako je Omišalj imao tri napjeva za poslanicu (obični za nedjelje i obične dane, svečani za blagdane, principale, i mrtvački napjev) i četiri za evanđelje: nedjeljni, za velike

21. Cfr. Fra BERNARDIN SOKOL, Pučko crkveno pjevanje na otoku Krku, Sveta Cecilija, 1917, str. 1—5 i dalje; BOŽIDAR ŠIROLA, Crkveno pjevanje u glagoljaškoj liturgijskoj sredini, Croatia Sacra, 20—21 (1943) 333—335.

22. Petris, str. 107.

23. Prema: B. SOKOL, nav. djelo, str. 4.

blagdane, korizmeni i mrtvački. Slično je bilo i u Vrbniku, uz neke promjene. Poslanice su se pjevale jednom notom u nedjelje i radne dane, a drugom — svečanom (velom notom) na blagdane, redovito kad je bila svečana misa »u troje«, a posebnom na mrtvačkim misama. Isto je bilo i s evanđeljem, s tom razlikom da se evanđelje pjevalo posebnim napjevom na Gluhu nedjelju (I nedj. muke), Maslinsku (II nedj. muke) i dane Svete sedmice, osim na Svetu subotu. O tim promjenama vjernici su vodili računa. A u starija vremena pjevalo se čak i posljednje evanđelje »Iskoni be Slovo«. ²⁴ Isto se može reći i za Dobrinj, gdje se za pjevanje svečanom notom upotrebljava izraz »nota cesarska«. Tako se evanđelje na Veliki četvrtak i druge blagdane pjevalo notom cesarskom. ²⁴ Budući da su kod svećanih misa epistole redovito pjevali subđakoni, a evanđelje đakoni, zato su naši stari glagoljaši, a po njima i narod u Hrvatskom primorju, i razlikovali »red apustolski« (od epistola ili apustol) za subđakoniat i »red evanđeoski« za đakoniat.

Sudjelovanje vjernika u liturgijskim činima, pa tako i kod mise, dolazilo je osobito do izražaja u Svetoj sedmici, koja se osobito svečano slavila u krčkim glagoljskim crkvama zbog većeg broja svećenika, pa se i pjevanje u te dane odlikovalo posebnom ozbiljnom svečanošću. Sveti tjedan imao je redovito i posebne napjeve. To je sudjelovanje bilo u punom broju na Maslinsku nedjelju (procesija s maslinovim grančicama), Veliki petak i na Uskrs. Na Veliki petak vjernici su gotovo čitav dan proveli u crkvi, počevši ujutro s privatnim molitvama, sudjelujući zatim liturgijskoj funkciji (misa preosvećenih) s klanjanjem sv. križu, i onda poslije podne prisustvovanjem pobožnosti križnog puta, oficiju »od tmin« i konačno svečanoj procesiji s moćima sv. križa, koja bi završila kasno u noć s pjevanjem »Božjeg plača«.

Iza turobnog Svetog tjedna dolazilo je svečano slavljenje Uskrsa, koje bi počelo svečanom jutarnjom, kako ćemo vidjeti malo kasnije. Slično se slavio Božić, Duhovi i drugi veći blagdani. A u nekim župama i blagdan Bogojavljenja, koji je isto započinjao pjevanjem jutarnje (matutin i laudes).

Budući da je u svim glagoljaškim župskim crkvama na Krku služba Božja bila uvijek strogo liturgijska uz aktivno sudjelovanje vjernikâ, posebno kod mise, otok Krk ne obiluje originalnim nabožnim pjesmama kao u sjevernim dijelovima Hrvatske. Postoji nekoliko takvih prigodnih pjesama koje su vezane uz pojedine prigode i veće svećkovine, a pjevali ih svi, počevši od najmlađih. To su adventska »Poslan ni angel Gabriel«, božićna »U se vrime godišća«, svetotrikraljska »Tri kralja jahahu«, korizmena »Ja se kajem«, zatim one što se pjevaju u Velikom tjednu: »Puče moj«, »Božji plač«, »O presveto Božje telo«.

Za što bolje i pravilnije sudjelovanje vjernika krčke biskupije kod sv. mise biskupijska štamparija »Kurykta« u Krku izdala je 1902. godine malu džepnu brošuricu od 8 stranica u 16° »Pjevana Misa i Blagoslov. Ispisano iz odabranih crkvenih knjiga za porabu puka«. Knjižica sadrži staroslavenske tekstove (bez nota) nedjeljnih »Okropiši me« i

²⁴ Usp. P(op) JERKO GRŠKOVIC, *Lekcionarij Nikole Zuvlića »Čitanja i Evanđelja«, Novosti, Zagreb 13. X 1940, str. 15.*

»Videh vodu«, pjevanih dijelova mise i euharistijskog blagoslova u latiničkoj transkripciji. Godine 1907. izdala je »Kurykta« u istom obliku drugo izdanje, prošireno pjevanim dijelovima mrtvačke mise, pod naslovom »Glagoljska pjevana misa i blagoslov za puk«. ^{24a} Istoj svrsi imala je služiti i knjižica nešto većeg formata »Sveta Misa i Blagoslov na staroslavenskom i hrvatskom jeziku« što ju je 1937. izdao Klub krčkih bogoslova. Knjižica uz staroslavenski i hrvatski tekst nepromjenljivih dijelova sadrži i ordinarij mise s kanonom na hrvatskom jeziku. Uz to i tekst mrtvačke mise (staroslavenski i hrvatski) s odrješenjem, te molitve za blagoslov s himnom »Poj jaziče«, koji se pjeva u procesiji s Presvetim svake treće nedjelje u mjesecu iza velike pučke mise. ²⁵ A sada se naši krčki vjernici za liturgijsko sudjelovanje kod mise u velikom broju služe priručnikom »Bogoslužje — Misal i brevijar za vjernike«, Makarska 1965. Prema izjavi izdavača (u pismu što mi ga je uputio), krčka biskupija je »do sada nabavljala naša izdanja više nego ijedna u državi«. *Bogoslužje* kumovi daruju krizmanicima prigodom krizme! To je najbolji dokaz liturgijske svijesti krčkih vjernika, svijesti koja je u krčkoj biskupiji bila uvijek živa, zahvaljujući u prvom redu, dakako, našim zaslužnim glagoljašima. ²⁶

II. SUDJELOVANJE VJERNIKA KOD BOŽANSKOG OFICIJA

Sveta misa jest najveće što imamo mi kršćani na zemlji. Ali ipak ne i jedino, jer kao što je sunce okruženo planetima tako je i sv. misa okružena dijelovima crkvenog časoslova (brevijara). Nakon mise to je najljepši svećenički i redovnički posao, pravo »djelo Božje« (»opus DEI«), kako sv. Benedikt naziva crkveni časoslov. Zato je koralna služba seoskih kapitula na Krku uz konventualnu misu obuhvatala i oficij. Kako je o tome bilo opširnije govora u prvom dijelu ove radnje, ovdje se želimo više zadržati na sudjelovanju naših vjernika kod pjevanja božanskog oficija, osobito večernje (vesperâ).

1. Sudjelovanje kod oficija uopće

Časoslov nije samo molitvenik za svećenike i redovnike već ga je Crkva oduvijek preporučivala i vjernicima. Tako je već sv. Pavao dva puta preporučio prvim kršćanima da mole i pjevaju psalme, koji tvore pretežni dio božanskog oficija (Ef 5,19; Kol 3, 16). Sv. Jeronim piše kako su u njegovo doba seljaci u polju pjevali psalme i radnici kod svog posla. Stoga nije čudo što i danas Crkva preporučuje i svjetovnjacima da

24a. Cfr. MATE POLONIJO, *Štamparija »Kurykta« u Krku, Jadranski zbornik V, 1962. str. 132.*

25. Cfr. Dr. o. JURE RADIC, *Liturgijska obnova u Hrvatskoj, Makarska 1966, str. 104.*

26. Do konca lipnja 1967. raspačano je u krčkoj biskupiji 1800 komada »Bogoslužja« (prema podacima izdavača).

mole božanski časoslov, bilo sa svećenicima bilo okupljeni međusobno, dapače i svaki za se.²⁷ Radi toga postoji i posebni oficij za laike.²⁸

Međutim, od svih dijelova božanskog oficija puku je najbliža večernja (vesperae). I stoga Crkva posebno preporučuje vjernicima večernju. »Neka pastiri dušâ nastoje da nedjeljom i o većim blagdanima obave u crkvi glavne časove, naročito večernju.«

A sada pogledajmo kakvo je bilo sudjelovanje vjernika u krčkim glagoljaškim crkvama u tom pogledu. O tome nam pruža lijepo svjedočanstvo jedan zapis u *III vrbničkom brevijaru*. Taj zapis nalazi se kao rubrika (crljenica) uz sekvenciju što se pjevala na obredu Uskrsnuća. Taj zapis glasi: »I po tom' egda otopju jutrnju. Plovan' i popi i vsi ljudi muži i ženi lobizut' s(ve)ti križ' g(ospo)d(a)n'. I po tom' drug' druga lobizae g(lago)let'. Vskrse H(r's)t' — otvet'. V istinu. — A popi poite sie pēsni niže pisane lipim' i veselim' glasom'. êkože i podobaet' peti na vskrsenie g(ospod)a našego Is(u)h(r'st)a'«. ²⁹ Ovaj nam zapis potvrđuje kako su i vjernici u Vrbniku uz svoje svećenike aktivno sudjelovali kod svečanog slavljenja uskrsnuća Gospodinova, počevši rano u zoru pjevanjem jutarnje i uskrsne sekvencije »lipim i veselim glasom, jakože i podobajet«, zatim kod svečane sv. mise i onda poslije podne kod večernje. Na sličan način — počevši svečanim pjevanjem jutarnje — uz brojno sudjelovanje vjernika slavili su se i ostali veliki blagdani, kao Božić, Bogojavljenje, Duhovi. Jutarnja se do najnovijeg vremena pjevala i na Dušni dan, dakako, uvijek, uz veliko sudjelovanje vjernika. S uvođenjem ponoćki na Božić i na Veliku subotu prestalo je i pjevanje jutarnji. — Isto su tako vjernici sudjelovali i kod pjevanja trećeg časa (tertia) prije velike (pučke) mise, što je ostalo od kaptolskih vremena. Treći čas pjeva se još i danas u Omišlju i Dragi Baščanskoj na veće blagdane.

O sudjelovanju vjernika kod božanskog oficija i o poznavanju psalma od strane vjernika piše Petris za Vrbnik: »U vrime staro po 40 mašnici i 24 žakna imadiše [Vrbnik, op. p.], koji s velikom častjom božanstvene službe svaki dan u koru overšivahu [. . .] Po tomu putu čuješ i dan današnji mnogih starac, kaji jesu vridni malo da ne svaki psalam, i svaku antifonu izreći i ispivati zajedno s redovnicima, netom je čuju začeti. A zar moje mladi dani svi malo postariji ljudi toga bijahu vridni, jer je bistro svaki dan prostim glasom čujahu glagoljaškim jezikom moliti, a u blagdan pivajući; jer za pivati bijahu izučeni jako naši redovnici još od ditinstva«. ³⁰ Slično je bilo i u drugim krčkim glagoljaškim županjima.

Ovdje se nameće pitanje kako je mogao priprosti i nepismeni puk sudjelovati kod božanskog oficija. Bez sumnje, mnogi su, barem oni sposobniji, naučili čitati glagoljicu u školi kojeg glagoljaša, koji su

27. Uredba o svetom bogoslužju, Banja Luka 1964. str. 34.

28. Cfr. P. HILDEBRAND FLEISCHMANN OSB, *Mali božanski oficij*, II izd. na hrvatskom. Izdale »Sestre sv. Križa«, Zagreb; *Bogoslužje*. Misal i brevijar za vjernike, Makarska 1965.

29. Cfr. Pop V. PREMUDA, *Uskrsna sekvencija*, *Vjesnik Staroslavenske Akademije u Krku za godinu 1912*, str. 45—46.

30. Petris, str. 107.

sve do 1821. godine na taj način spremali mlade svećenike. Uz te mlade levite te su škole polazili i drugi, koji su kasnije postali pisari, notari i sl. Na sličan su način došli do poznavanja glagoljice i crkveni službenici (sakristani), kao i crkveni pjevači do najnovijeg vremena. Pisac ovih redaka poznaje više sakristana i crkvenih pjevača koji su do najnovijeg vremena pjevali promjenljive dijelove sv. mise iz Parčičeva misala, dok su svećenici upotrebljavali transkribirani Vajsov misal. Ali većina vjernika naučila je to dnevnim prisustvovanjem kod božanskog oficija i svakidašnjim slušanjem recitacije bravijara, kako to svjedoči Petris za Vrbničane, a pogotovo to vrijedi za nedjelje i blagdane, kad se oficij pjevao. Na taj način su svi malo postariji ljudi bili »vridni malo da ne svaki psalam i svaku antifonu izreći i ispivati zajedno sredovnicima«. To osobito vrijedi za one dijelove koji su se redovito ponavljali, kao »Veličit«, »Blagoslovljen« (Benedictus), nedjeljni psalmi, Pomiluj me Bože, Iz dubini i dr., zatim za zaključne antifone: Sveta Spasiteljja Mati, Zdrava Carice nebeska, Carice nebeska raduj se, Zdrava Kraljice, mati milosrdija i dr. Kod pjevanja ovih dijelova orila bi se crkva od prisutnih vjernika, muških i ženskih i djece — kako se još dobro toga sjeća i pisac ovih redaka.

Kasnije su nadošle štampane priručne knjige za upotrebu vjernika, i to u transkripciji. Prvi takav priručnik priredio je vrbnički župnik pop Antun Matanić (1882—1891), priručnik štampan u Senju 1893. pod naslovom *Svečane Jutarnje i Večernje*. Potom je slijedio *Vesperal rimsko-slovenski — Večernje na Nedelje i Svetce po vse leto, po crkvenim knjigam glagolskim* što ga je priredio Josip Vajs. *Vesperal* je izdan troškom Staroslavenske akademije u Krku, a štampan je u Pragu 1907. *Vesperal* je imao služiti za upotrebu vjernika glagoljskih crkava te su ga kao takva toplo preporučili svojim vjernicima biskupski ordinarijat u Krku (21. IX 1907) i biskupski ordinarijat u Senju (15. X 1907.). — Radi većeg sudjelovanja vjernika kod pjevanja večernje u svojoj župi dr Karmelo Zazinović, tada omišaljski župnik, a kasnije krčki biskup, izdao je 1953. ciklostilom umnožen priručnik *Vaspojte Gospodevi*, koji je sadržavao psalme za nedjelje, Marijine blagdane i neke veće blagdane u godini, sve, dakako, na staroslavenskom jeziku. Istim priručnikom poslužile su se i neke okolne župe (Dobrinj i dr.). Kako bi se udovoljilo i potrebama drugih župa krčke biskupije, izdao je biskupski ordinarijat u Krku 1957. drugo izdanje priručnika *Vaspojte Gospodevi*. Napokon, u vezi s koncilskim odredbama o uvođenju večernji s pukom na narodnom jeziku i s naredbom biskupskog ordinarijata u Krku od, 5. II 1965. izdaje biskupski ordinarijat, u Krku sličan priručnik na hrvatskom jeziku za vjernike krčke biskupije, i to pod imenom *Slavimo Gospodina*, Makarska 1966.³¹

Matanićeve »Svečane Jutarnje i Večernje« i Vajsov »Vesperal« služili su također za pjevanje jutarnji i pohvalâ na veće blagdane, kako je prije rečeno, dok su priručnici »Vaspojte Gospodevi« i »Slavimo Gospodina« služili isključivo za pjevanje večernjâ.

31. Priručnik za večernje »Slavimo Gospodina« raspačan je dosad u krčkoj biskupiji (lipanj 1967) cirea 5000 primjeraka.

2. Sudjelovanje kod večernjâ

Od najstarijih vremena, koliko možemo zaključiti iz sačuvanih pisanih izvora, popodnevna pobožnost za vjernike u krčkim glagoljskim župama sastojala se isključivo od pjevanja večernje s povečernjicom. Stoga se do najnovijeg vremena u našim starim kapitulskim župama za popodnevne pobožnosti (čak i za one s krunicom i euharistijskim blagoslovom) sačuvao izraz »večernja«. To potječe od onih starih vremena kad se označavalo vrijeme poslije podne prema večernji, tj. prije i poslije večernje (»dopo o avanti Vespero«).

O pjevanju večernjâ u krčkim glagoljskim župama svjedoče nam razne vizitacije. Takve podatke nalazimo u apostolskoj vizitaciji Mihovila Priolija iz god. 1603. Tako dobrinjski župnik pop Ivan Jurešić izjavljuje da se svake nedjelje drži kršćanski nauk za klerike i vjernike »ogni Domenica dopo o avanti Vespero in Chiesa«. Slično odgovara i omišaljski župnik, pop Antun Bozanić. I vrbnički plovnik, pop Bartul Bolonić, dva puta izjavljuje da se kršćanski nauk drži u nedjelje u vezi s večernjom. On izjavljuje vizitatoru da posebni svećenik poučava kršćanski nauk »singulis diebus festivis a vesperis«, i opet: »procuro che sia insegnata la dottrina Christiana ogni festa dopo Vespero nella Chiesa«.

Činjenica da je kršćanski nauk za vjernike bio povezan baš s večernjom izrazito govori kako su vjernici u punom broju sudjelovali kod pjevanja večernja u nedjelje i blagdane tako da se je sakupljenim vjernicima prije ili poslije večernje držao i kršćanski nauk. Tragovi te prastare prakse bili su sačuvani u našim župama do najnovijih vremena, praksa, naime, da se kršćanski nauk (tzv. skula) za odrasle i djecu držao u vezi s večernjom (obično prije večernje, odnosno blagoslova).

Sličnu odredbu čitamo i u zapisniku kanonske vizitacije iz god. 1685. Bila je to prva vizitacija biskupa Stjepana Davida, a sadrži vrlo mnogo podataka o crkvama i drugim stvarima. U lipnju te godine obaobavio je on vizitaciju u Omišlju. Prije svog odlaska iz Omišlja dao je za kler 11 odredaba, koje je sakristan (santiz) pop Ivan Antončić pribio u sakristiji radi znanja mjesnih svećenika. U desetoj je odredbi riječ o kršćanskom nauku, o kojemu se kaže neka se drži u nedjelje i blagdane iza večernje: »10°. Che la Dottrina Christiana sia insegnata doppò il Vespero da doi Preti de più giovani. . . le Domeniche, et Feste di Precetto.«

Večernja je u nedjelje i blagdane bila redovito pjevana, a na veće blagdane i svečana (»u troje«), s asistencijom. Tako spomenuti biskup u svojim citiranim odredbama kleru u Omišlju govori u sedmoj naredbi o svečanim večernjama u blagdane te naređuje da oficijanta kod incenzacije prate đakon i subđakon. — U knjizi prokuratora klera u Omišlju (god. 1750—1776) na f. 53 čita se: »Na 17 enara na dan s(ve)t(o)ga Antona opata spiva p(o)š(tova)ni k(ler) b. (sic!) večernê i dva aparani. . .«³²

32. Cfr. VJ. STEFANIĆ, nav. djelo, str. 260.

I Petris, govoreći o koralnoj službi vrbničkoga kapitula, piše kako su vrbnički »redovnici« božansku službu obavljali na blagdane »i to sve pivajući«.

Zato je svaka župa, kao što je imala za mise, imala i za oficij i večernje po više napjeva, »nota«, već prema značenju blagdana. Postojali su, a i danas još postoje u nekim župama: svečani napjev — za veće blagdane (*vela nota*, kaže se i da se pjeva *na vele*), i obični napjev — za obične nedjelje i manje blagdane (*mala nota*). To vrijedi ne samo za psalme nego i za antifone. Uz ove postojali su u nekim starijim i jačim župama još i neki drugi napjevi, tako npr. za adventsko doba, za korizmeno doba, za Veliki tjedan (služba »od tmine« — officium tenebrarum). A k tomu je u svakoj župi postojao i mrtvački napjev — za sprovode i Dušni dan.

U vezi s pjevanjem večernje da spomenemo još i ovo. Dok su u krčkim glagoljskim župama postojali seoski kaptoli koji su obavljali koralnu službu, redovito se i zvonilo u vezi sa službom, po uzoru katedralnih kaptola. Tako se ujutro zvonilo za misu »od kuventa«, a poslije podne za večernju. Od tog službenog zvonjenja dugo je ostalo u običaju po našim kapitulskim župama na otoku Krku, a u nekim postoji još i danas, potpuno ili djelomično zvonjenje za večernju. U nekim župama prestalo je zvonjenje večernje: negdje početkom ovog stoljeća, a drugdje za vrijeme prvog svjetskog rata; u nekim pak župama još se i sad zvoni, i to negdje samo uoči nedjelje i blagdana, a gdjegdje i svaki dan. Ali o tome kod pojedinih župa.

Nadalje, u župama gdje je bila jača kaptolska tradicija ili su župe bile više na okupu, tu je bilo i veće sudjelovanje vjernika kod pjevanja večernje. Oni su već od djetinstva naučili na taj način molitve, a neprestanim ponavljanjem psalama, antifona i himna oni su mnoge od njih naučili napamet. To vrijedi osobito za Omišalj, Dobrinj i Vrbnik, a manje za Bašku. Stoga je životopisac Dragutina Parčića (1832—1902) mogao za njega napisati da je već kao dječak »zarana naučio napamet mnogo psalama i molitava u staroslovenskom jeziku, što je bez dvojbe najprije u njemu pobudilo ljubav i zanimanje za glagoljicu«.³³

Pjevanje večernje u nedjelje i blagdane kroz godinu postojalo je u krčkim župama sve tamo do iza prvog svjetskog rata. Pjevala se večernja s povečernjicom. Ta liturgijska molitva počela se nakon rata zamjenjivati molitvom marijanske krunice ili »zlatne krunice« (u prve nedjelje u mjesecu) s euharistijskim blagoslovom. Međutim, naziv »večernja« još će dugo ostati u upotrebi za oznaku popodneve pobožnosti. Pjevanje večernje sačuvat će se od tada, negdje više, negdje manje, na veće blagdane kroz godinu a tu i tamo kadgod i na običnu nedjelju. To će uzakoniti III krčka sinoda (1928), koja u 33. konstituciji posebno preporučuje »devotiones ad promovendum cultum SS. Cordis Jesu, SS^{ae} Eucharistiae et Beatissimae Virginis Mariae«, određivši u konstituciji 217. red popodneve nedjeljne pobožnosti. Prema tim sinodalnim propisima popodnevna se pobožnost sastojala od krunice, kateheze »circa 20—30 min. duratura«, izlaganje Svetotajstva, pjevanja litanija s raznim molitvama. Ta konstitucija ima i dvije opaske, B i C,

33. Cfr. DAROSLAV, Dragutin A. Parčić (1832—1902), Krk 1903, str. 5.

koje se odnose na pjevanje večernje. Te opaske glase: »B. Ubi loco Rosarii Vesperae cantantur, iste mos retineatur. — C. In festis majoribus per annum loco Rosarii Vesperae sollemnes cantantur; alia remanent prout supra.«³⁴ Međutim, prevladao je propis iz opaske C, tako da se pjevanje večernje održalo uglavnom samo na veće blagdane. I tako će ostati sve do najnovijeg vremena, kad se počelo propagirati sve više pjevanje večernje. Večernja se u svim župama pjevala redovito na staroslavenskom jeziku.

Napokon, u smislu koncilskih liturgijskih reformi naredbom biskupskog ordinarijata u Krku od 5. II 1965. naređuje se pjevanje večernje dvaput mjesečno, i to na hrvatskom jeziku prema priručniku »Slavimo Gospodina«. To je sada provedeno u svim našim župama.

A sada da pogledamo kako je bilo s pjevanjem večernje u pojedinim kapitulskim župama prema podacima što smo ih za pojedine župe mogli dobiti. Počet ćemo sa župom Vrbnik jer za nju imamo najviše podataka.³⁵

A. Župa Vrbnik

U Vrbniku se pjevala večernja i povečernjica, »kumplet«, svake nedjelje i blagdana u župnoj crkvi, dok se je u nedjelju u osmini Male Gospe pjevala u zavjetnoj crkvi Majke Božje od zdravlja (Gospoja — posveta crkve), a na blagdan Sv. Antuna Padovanskog u njegovoj crkvi. Prema svjedočanstvu vrbničkih župnika, i u stara vremena kao i u najnovije vrijeme večernja se pjevala »uz veće sudjelovanje vjernika«,³⁶ »uz veliko učešće vjernika«. Ta je praksa potrajala sve god. 1928, tj., do III krčke sinode, kad su bile određene molitve za popodnevnu nedjeljnu pobožnost. Poslije 1928. večernja (bez povečernjice) pjevala se samo na veće zapovijedane blagdane, kao na Božić, Novu godinu, Bogojavljenje, Uskrs, Mali Uskrs, dan Sv. Ivana Krstitelja (patron mjesta), na Petrovo itd. Osim toga na Gluhu i Maslinsku nedjelju u korizmi.

Za pjevanje večernjâ i drugih dijelova oficija Vrbnik je imao šest napjeva (»nota«). Svečani (veliki) napjev ili večernja »na vele« (vela nota) pjevala se na sve veće blagdane: Božić, Novu godinu, Bogojavlje-

34. Synodus Dioecesis Veglensis Tertia quam habuit Josephus Srebrnić . . . diebus 19., 20., 21. Junii anno Domini MCMXXVIII, str. 60—61.

35. Podatke za pjevanje oficija i večernji (i drugog u vezi s time) pružili su mi: za Vrbnik presv. gosp. Ivan Gršković, kanonik dekan u Krku i bivši vrbnički župnik, i sadašnji župnik pop Ivan Kirinčić; za Omišalj župnik pop Frane Duda i omišaljski orguljaš Tome Lesica; za Dobrinj župnik pop Miro Antončić; za Bašku župnik pop Josip Volarić i bivši župnik pop Alojzije Ragužin; za Dubašnicu i Poljica župnici pop Antun Zec i pop Mate Zic; za Punat župnik pop Alojzije Ragužin; za Dragu Baščansku župnik pop Josip Jurjević. Svima ovdje izričem svoju zahvalnost.

36. Fran Kurelac, kao profesor u Rijeci, rado je zalazio na obližnji glagoljaški Krk i kao vjernik i ljubitelj glagoljice rado je prisustvovao javnim službama u crkvi. Tako je jednom za župnikovanja popa Mata Zahije (1864—1882) posjetio Vrbnik i prisustvovao prije podne »veloj maši« a poslije podne pjevanoj večernji. Mnogobrojno sudjelovanje vjernika i kod mise i kod večernje tako je na njega djelovalo da je bio ganut do suza (prema pričanju krčkog kanonika popa Iva Grškovića, rodom iz Vrbnika).

nje, na Duhove, Tijelovo, Ivanju, Petrovo, na Sve svete, Bezgrešno začće te na Staru godinu i uoči Bogojavljenja. Na Uskrs i na Spasovo pjevao se drugi svečani napjev («vela nota», »na vele«). Treći ili »srednji« napjev pjevao se o korizmi na Gluhu i Maslinsku nedjelju, zatim kod jutarnje na Božić i na Uskrs. Četvrti ili »mali« napjev pjevao se kod večernje u obične nedjelje, zatim u korizmi na Josipovo i Blagovijest u 11 sati prije podne, tj. poslije velike (pučke) mise. Peti ili mrtvački napjev pjevao se na blagdan Svih svetih poslije podne kod mrtvačke večernje i na Dušni dan u jutro kod jutarnje i pohvala, a prigodom sprovoda pjevali su se tako mrtvački nokturn i mrtvačke pohvale. Šesti napjev upotrebljavao se u Velikoj sedmici — kod službe od tmin (officium tenebrarum). — O tim napjevima pisao je već i Petris polovicom prošlog stoljeća. O tome on piše: »Imijahu (tj. redovnici, o. p.) različne note, po kojih pivahu se Oficiji i Maše i Večernje; i tako zverhu mertvačke note bijaše nota svagdanja, nota nediljna, nota od Gospoje i Velika nota; a baška korizmena i od Oficija od tmin u zadnjih dnevi Svete Sedmice korizmene«.

O. Bernardin Sokol posjetio je za vrijeme prvog svjetskog rata otok Krk u svrhu studija i sačuvanja raznih starinskih crkvenih napjeva. U vezi s time napisao je u glasilu »Sveta Cecilija« (1917, sv. I—III) članak pod naslovom »Pučko crkveno pjevanje na otoku Krku«. U tri nastavka obradio je teme: O glazbi na otoku uopće, o crkvenom pjevanju u Vrbniku i Puntu (šteta što nije nastavio pisanjem kako je to bio obećao). Pišući o Vrbniku, među ostalim kaže: »Vrbnik je bogat napjevima, pa prema prigodama ima različite napjeve ... Vrbnički napjevi imaju u sebi nešto osobita. Poznavao crkvenih i grko-katoličkih (Zagreb) napjeva reče mi, da su u mnogočem slični« (str. 37). Pišući o večernjama, kaže: »Večernjica se pjeva svake nedjelje i blagdane. Imaju trovrсни motiv za psalme, ali preko iste večernjice pjevaju samo onu vrst, koja je za taj dan. Isto budi rečeno o antifonama.« Za napjeve antifona na velike blagdane kaže: »Kao koral! Po tom se motivu pjeva istih dana« (tj. i promjenljivi dijelovi na misi). O napjevima za psalme piše: »Psalam a) [tj. prvi način, o. p.] nalichi na treći koralni ton (tonus teritus) bez mediatio; njegova mediatio bila bi koralna flexa. Pjeva se u obične nedjelje. Svečan je način pod b). Pod c) je drugi dio kao varijanta (differentia) prvog koralnog tona. Pjeva se u došašće Gospodinovo ... 'Veliča' ima također tri načina ... Prvi je način jednostavan. Redovito ga nisko pjevaju, pa nejasno 'izgovore' (verschlucken) zadnju notu. Drugi — svečani — način nalichi osmom koralnom tonu. Napjev je lijep ...« (str. 39—40). Za Veliki tjedan piše: »Osobito poglavlje trebalo bi posvetiti velikoj sedmici. Istina, ta se posvuda osobito svečano slavi. U Vrbniku moglo se to još lakše, radi mnoštva svećenika, pa se pjevanje na dane odlikuje posebnom ozbiljnom svečanošću. Posebni su motivi za antifone i psalme ... Napjev psalma služi za 'Pomiluj me, Bože' izvan velike sedmice. Motiv za rezponzorije iza lekcija izgleda kao koral« (77—78).

Prema izjavi sadašnjeg vrbničkog župnika, Ivana Kirinčića, u Vrbniku se je do današnjeg dana sačuvalo šest napjeva za večernje, i to: dva svečana, nedjeljni i najjednostavniji, koji se pjeva na Antonju, i

onaj od Gospoje. Osim toga ima mrtvački, a posebni je bio kod »kutlanje« (officium tenebrarum, o. p.).

Večernja se u Vrbniku pjevala isključivo na staroslavenskom jeziku dok nije 1966, u smislu saborskih preporuka, uvedeno pjevanje večernje na hrvatskom jeziku.

Da spomenemo još ovo. Večernja se, prema staroj kapitulskoj tradiciji, zvonila svaki dan sve do prvog svjetskog rata, kad je Austrija oduzela crkvena zvana i zabranila zvonjenje večernje na onim zvonima koja su ostala za najnužnije crkvene potrebe. Večernja se zvonila svaki dan, i to: zimi u 2 sata, a ljeti u 3 sata poslije podne, dok se je u sve dane u korizmi — prema liturgijskim propisima — osim u nedjelje, zvonila u 11 sati prije podne. U subote i uoči zapovijedanih blagdana, osim u korizmi, bilo je u običaju svečano zvonjenje (»kampananje«). Osim toga, u korizmi poslije podne zvonila se je povečernjica ili »kumplet«.

B. Župa Omišalj

I u Omišlju se do kasna sačuvalo pjevanje večernje, koja se je prije, kao i u drugim kaptolskim crkvama, pjevala svake nedjelje i blagdana, a kasnije samo na veće blagdane, u novije pak vrijeme k tomu još i svake prve nedjelje u mjesecu.

Dok je postojao seoski kapitul u Omišlju, odnosno dok su živjeli stari popovi glagoljaši (kapitularci), vršila se je redovito i koralna služba, pa se prema tome pjevala i »vičirnja« i »kumplet«. Tako se je, po pričanju starijih ljudi, večernja s povečernjicom pjevala do 1891, tj. dok je župnikom bio pop Nikola Albaneže (1848—1891). Njegov nasljednik, pop Antun Franki (župnik 1891—1908), ukinuo je tu lijepu liturgijsku tradiciju, da je opet uvede njegov nasljednik, pop Mihovil Mužina, sačuvavši i molitvu krunice, tako da je popodnevna pobožnost trajala oko sat i po. — Večernju su pjevali svećenici s pjevačima, dok su vjernici pratili pjevanje večernje ukoliko su znali napamet pojedine psalme i druge dijelove.

Tako je potrajalo do god. 1928, kad je stupila na snagu sinodalna odredba o popodnevnim pobožnostima. Od tada se večernja (bez povečernjice) pjevala samo na veće blagdane, i to: Božić, Staru godinu, Novu godinu, Tri kralja, Uskrs, na Veliku Gospu, Sve svete i na Bezgrešno začće. Kasnije — iza II svjetskog rata — za župnikovanje dra K. Zazinovića, sadašnjeg krčkog biskupa, uvodi se pjevanje večernje i svake prve nedjelje u mjesecu. Radi većeg sudjelovanja vjernika priredio je, kako je već prije spomenuto, priručnik »Vaspojte Gospodevi«.

Kao i druge stare kaptolske župe, tako je i Omišalj obilovao raznim napjevima (notama) za pjevanje božanskog oficija i večernje. Tako je imao više napjeva za antifone, psalme, himne, verzikule i »Veličit«, već prema karakteru blagdana. Omišalj je imao pet napjeva za antifone: za nedjelje, blagdane, za najveće blagdane, tzv. principale, za Veliki tjedan i za mrtvačke večernje. (Posebni su napjevi bili za antifone i za mrtvačke jutarnje i za procesije na Svijećnicu i Maslinsku nedjelju). Isto tako imao je i pet nota za psalme: nedjeljnu, blagdansku, za veće blagdane, za Veliki tjedan i za mrtvačke večernje. Uz to su postojale još posebne

note za povečernjicu i tjelovsku povečernjicu. Za himne su bila tri napjeva: nedjeljni, blagdanski i marijanski, dok su za verzikule postojale četiri note: za nedjelje, blagdane, principale i mrtvačka nota.

Za »Veličit« bila su tri napjeva: za nedjelje, blagdane i za principale. Razlika od blagdana i principala sastojala se u tome što se svečaniji napjev (principalski) pjevao tako da je jedan kor pjevao do zvjezdice (asteriska), a drugi kor drugi dio stiha. Svečaniji (principalski) napjev ima i svečaniji završetak.

Još nešto u vezi s ovim napjevima. Prema izjavi omišaljskog orguljaša Tome Lesice (koji vrlo dobro pozna starinske omišaljske crkvene napjeve te, osim orgulja, svira i domaće »sopile), od 75 raznih domaćih crkvenih napjeva (nota) neki se mogu pratiti i na orguljama, a drugi, oni u domaćoj ljestvici, samo na domaćem pučkom glazbalu »sopilama«. Tako se mogu pratiti na orguljama: sve antifone, himni, svečani »Veličit«, dok se psalmi i obični »Veličit« mogu pratiti samo na domaćem glazbalu sopilama.

Večernja se i u Omišlju pjevala redovito na staroslavenskom jeziku sve do 1966, kad se počela pjevati na hrvatskom jeziku. Tamo se još i danas svakog dana u tri sata poslije podne zvoni »vičirnja«, a u korizmi »kumplet«.

C. Župa Dobrinj

A sada nešto o župi Dobrinj, gdje se seoski kaptol spominje već 1100. godine. Dok je postojao ladanjski kaptol, koralna služba vršila se je kao i u drugim kapitulskim župama na Krku. U radne dane vršili su je za to određeni svećenici, a u nedjelje i blagdane svi žakni i svećenici, — dakako, uvijek uz veliko sudjelovanje vjernika. U vezi s večernjom u nedjelje držao se, kako smo prije vidjeli, i kršćanski nauk za vjernike i žakne (»ogni Domenica dopo o avanti Vespero in Chiesa).

Međutim, prestankom kapitula i smanjenjem broja popova glagoljaša izgleda da se prestalo ne samo s koralnom službom uopće nego i s pjevanjem večernje, jer ni najstariji ljudi u Dobrinju ne pamte da bi se večernja pjevala svake nedjelje. Prema sjećanju starijih Dobrinjaca, večernja se od starine pjevala na sve zapovijedane blagdane u godini, pa i na one ukinute, kao Blagovijest, Mala Gospa, zimska Ivanja (27. XII), te na uskrсни i Duhovni ponedjeljak i utorak. Napokon se pjevanje večernje svelo na sve zapovijedane blagdane, i k tome na drugi dan Božića (sv. Stjepan), Uskrsa i Duhova, koji se u krčkoj biskupiji uglavnom još i danas svetkuju, te na dan patrona (3. VIII). I to je sačuvano sve do sada. Osim toga, naredbom biskupskog ordinarijata u Krku 1965. uvedeno je pjevanje večernje i u dvije nedjelje u mjesecu.

Vjernici su redovito i aktivno sudjelovali kod pjevanja večernje, i to »uglavnom svi prisutni vjernici, jer većina zna psalme napamet«. Večernje su se do 1966. godine pjevale isključivo na staroslavenskom jeziku, a tada su uvedene večernje na hrvatskom jeziku prema priručniku »Slavimo Gospodina«. Sada je sudjelovanje vjernika još i veće jer imaju svi u rukama tekst večernje.

Večernja se pjeva u dva kora. Jedan kor sačinjavaju pjevači (cantores) koji se nalaze u svećeničkim klupama (u koru) unutar prezbiterija, a drugi kor sačinjava sva crkva, predvođena redovito pjevačicama. Pjeva se po domaćoj noti, koju znade svako dijete. Sada postoje slijedeći napjevi za pjevanje večernjâ: jedan napjev za antifone, jedan za sve psalme, jedan za sve himne i jedan za »Veličit«, i to tako za sve večernje svih blagdana jednako. Posebni je napjev za večernju za mrtve, a ona ima isti napjev i za antifone i psalme. Kako je već davno bilo ukinuto u župi pjevanje večernje u nedjelje, a pjevalo se samo na veće blagdane, izgleda da je i crkveno pučko pjevanje dosta osiromašilo. Ne možemo, naime, vjerovati da bi uz dobrinjski kaptol, koji je brojčano bio dosta jak i vrlo star, a k tome su Dobrinjci uopće poznati kao pjevači na otoku, da bi, dakle, tu bila postojala samo dva napjeva (note) za pjevanje večernje: jedan za sve blagdane i nedjelje a drugi za mrtvačke večernje. Kako se večernja pjevala samo na veće blagdane, razumljivo je da se sačuvao samo blagdanski, svečani napjev (vela nota), dok su nedjeljni, obični (mala nota) i eventualni drugi napjevi (marijanski, korizmeni i dr.) posve nestali.

Večernja za mrtve pjeva se na Sve svete poslije podne te treće nedjelje adventa i četvrte nedjelje korizme, nedjelje koje su kod nas poznate kao nedjelje »od duš« (za duše). I milostinja tih nedjelja ide za mise »za duše«, tj. za sve vjerne mrtve. — Blagdanski napjev za večernju lijep je i svečan (»vela nota«), a još se posebno ističe napjev za »Veličit«, tako da je o. Bernardin Sokol pišući o vrbničkom svečanom napjevu za »Veličit« napisao: »Napjev je lijep, ali ni izdaleka kao dobrinjski.«³⁷

Od kaptolskih dana bio je ostao običaj da se svaki dan poslije podne zvoni »večernja« a u korizmi »komplet«. Taj je običaj prestao za prvog svjetskog rata kad su austrijske vlasti rekvirirale zvona u ratne svrhe. Od onda se zvoni »večernja«, odnosno »komplet«, samo subotom te uoči zapovijedanih blagdana i uoči Stjepanje (patron, 3 VIII), što je u običaju još i danas.

D. Župa Baška

Među starije i brojnije ladanjske kaptole spadala je i Baška. Dok je postojao kapitul i dok je bilo kaptolaša, obavljala se redovito i koralna služba, koja se radnim danom molila (recitirala), a nedjeljom i blagdanom su se i konventualna misa (»vela maša«) i cijeli oficij te večernja s povečernjicom pjevali. Nedjeljom i blagdanom, dakako uz veliko sudjelovanje vjernikâ. To je potrajalo nekako do početka ovog stoljeća. Tako se je i večernja s povečernjicom pjevala u nedjelje i blagdane tamo negdje do god. 1900. — Kad se je smanjio broj svećenika, uz svećenike su večernju pjevali posebni pjevači — stariji muškarci, koji su imali mjesto u klupama u prezbiteriju (u koru) te su ih radi toga ljudi nazivali »kanonici«.

37. Cfr. Sveta Cecilija, 1917, str. 40.

Narod je sudjelovao kod večernjâ toliko koliko je znao napamet pojedine psalme i posebno »Veličit« i zaključne antifone. U posljednje vrijeme pjevala se večernja svakog većeg blagdana (pjevanje povečerja održalo se do god. 1946), a odnedavna, u smislu saborske liturgijske obnove i biskupijske naredbe od god. 1965, pjeva se u dvije nedjelje u mjesecu i na veće blagdane, uz sudjelovanje svih vjernika prema priručniku »Slavimo Gospodina«.

Kao i u drugim kaptolskim župama tako je i u Baški bilo više napjeva (nota) za pjevanje oficija i večernje, od kojih su se posebno isticali: svečani (»vela nota«) za veće blagdane i obični napjev (»mala nota«) za nedjelje i manje blagdane, već prema značenju blagdana. Uz ove su još postojali i posebni napjevi za Sveto trodnevlje i za mrtvački oficij. Međutim, prestankom kaptola, a time prestankom pjevanja večernjâ svake nedjelje i blagdana, a posebno uvođenjem harmonija i ženskog zbora u crkvi, počele su se gubiti i propadati lijepe starinske crkvene melodije u Baški. Tako da je od tolikih lijepih domaćih napjeva ostao samo jedan, kojim se i danas pjeva večernjâ. Napjev je domaći na bazi koralâ, ali ima narodni kolor.

Večernja se sve do godine 1966, kad je uveden hrvatski jezik u pjevanju večernje, pjevala od davnih vremena isključivo na staroslavenskom jeziku. Do štampanja Matanićevih »Svećanih Jutarnji i Večernja« (1893) i Vajsovog »Vesperala« (1907) svećenstvo, a i pjevači koji su znali dobro čitati glagoljicu, pjevali su večernje prema starim štampanim brevijarima (kojih ima još i danas dosta sačuvano u crkvenoj župskoj knjižici). A narod je, kako je već rečeno, pratio pjevanje onoliko koliko je znao tekst napamet.

I zvonjenje »večernje« prestalo je u Baški dosta rano. Od godine 1900. otprilike tamo se više uopće ne zvoni »večernja«.

E. Dubašnica i Poljica

Uz navedene ruralne kaptole, takvi su kaptoli postojali još u Dubašnici i onaj najmlađi, u Poljicima. Prema dobivenim podacima, tamo je već davno nestala kapitulska koralna tradicija, koja je u drugim kaptolskim župama — negdje manje, negdje više — potrajala dosta dugo. I danas su još sačuvani neki tragovi. Međutim, budući da se ni najstariji ljudi u tim župama ne sjećaju da bi se večernja pjevala u sve nedjelje i blagdane, čini se da se ona u njima davno prestala pjevati. Večernja se u tim župama do najnovijeg vremena pjevala samo na najveće blagdane, a mrtvačka na Sve svete poslije podne, i to u Poljicima redovito na hrvatskom jeziku prema Vlašićevom »Bogoslužbeniku« (u župi postoji samo jedan Vajsov Vesperal), a u Dubašnici do drugog svjetskog rata na staroslavenskom, a potom na hrvatskom prema Vlašićevom »Bogoslužbeniku«.

Sudjelovanje vjernika i u jednoj i u drugoj župi bilo je, dakako, vrlo slabo. A ni domaćim crkvenim napjevima ni u jednoj ni u drugoj nema više ni traga.

Jedino što još u tim župama podsjeća na postojanje kaptola i na kapitulske liturgijske tradicije jest zvonjenje »večernje«. Tako se u Du-

bašnici i danas zvoni večernja svake subote u 15 sati, a u korizmi, zatim uoči velikih blagdana i službi za mrtve kroz osminu Dušnog dana zvoni se u 11.30'. I u Poljicima zvoni se još i danas večernja subotom i uoči blagdana.

F. Druge župe na Krku

I, na koncu, još nešto o pjevanju večernji u ostalim župama i izloženim kapelanijama na otoku Krku u kojima nije bilo seoskih kaptola, pa prema tome ni kaptolskih tradicija, koje su nastale kasnije otcjepljenjem od matičnih kaptolskih župa (Sv. Vid, Kras, Polje, Rasopasno, Gorica, Risika, Draga Baška, Stara Baška) ili od stolnog kaptola u Krku (Punat, Linardići, Kornić i Vrh). Tako nastale nove župe ili dušobrižničke jedinice preuzele su redovito od matične kaptolske župe i kaptolsku tradiciju, dakako, prema mogućnostima novih župa, što još posebno vrijedi za one župe koje su se otcijepile od glagoljaških župa, u kojima je bila jaka kaptolska tradicija.

Tako su, npr., od matičnih župa preuzele razne crkvene napjeve za misu i oficij, kako smo to već prije spomenuli; zatim, uz pjevanje »vele« (pučke) mise zadržale su i pjevanje večernji s povećernjem u nedjelje i blagdane, a tako i drugih dijelova oficija (jutarnja na blagdane: Božić, Uskrs, Dušni dan), čak i trećeg časa (Tertia) prije »vele« mise, tako u Dragi Baščanskoj, i to na Božić, Uskrs, Pohođanje Bl. Djevice Marije (vulgo Sv. Elizabeta, patron župe, 2. VII) i na Sve svete.

U svim novonastalim dušobrižničkim postajama sve do najnovijeg vremena pjevala se redovito večernja s povećernjom u sve veće zapovijedane blagdane, a u nekim župama, kao npr. u Dragi Baščanskoj i u Puntu, i svake treće nedjelje u mjesecu. Večernje su se redovito pjevale na staroslavenskom jeziku prema Vajsovom Vesperalu, a u nekim od ovih župa bio je u upotrebi i crkveni priručnik što ga je priredio vrbnički glagoljaš pop Antun Matanić: »Svečane Jutarnje i Večernje« (štampano u Senju 1893); tako je bilo npr. u Puntu.

Sve su ove župe imale redovito i svoju »notu« za pjevanje večernji, ukoliko nisu zadržale stare kapitulske crkvene napjeve, kao one nastale od dobrinjske matične župe. Uz ove napjeve imale su te župe često i posebne napjeve za jutarnje i pohvale i za mrtvački oficij (Dušni dan i sprovodi). Večernje, kao i oficij, pjevao je svećenik (župnik) s pjevačima, a narod je sudjelovao negdje više, negdje manje — prema znanju teksta.

Kako u novonastalim dušobrižničkim postajama nije bilo obligacije od dobrinjske matične župe. Uz ove napjeve imale su te župe često večernje ili kompleta.

Od god. 1966. u svim ovim postajama pjeva se večernja na hrvatskom jeziku prema priručniku »Slavimo Gospodina«, i to dvaput mjesečno, i uz veliko sudjelovanje vjernikâ.

Zaključak

Iz ovog se prikaza može zaključiti kako je doista istinita ona izjava vrbničkog popa glagoljaša koji je u glagoljskom misalu 1532. godine pribilježio ove riječi: »I biše lipa služba bogu i svetoj divi Mariji«. U-

stinu je moralo biti lijepo i veličanstveno kad su se kod Božje službe brojnim popovima glagoljašima pridružili i mnogobrojni glasovi puka i djece. Naše su glagoljske župe upravo odzvanjale od pjevanja onolikog broja svećenika, pjevanja pojačanog muškim, ženskim i dječjim glasovima. To je posebno još dolazilo do izražaja o većim crkvenim blagdanima, koji su započinjali pjevanjem svećanih večernja, kad je trebalo slaviti Boga »lipim' i veselim' glasom', êkože i podobae't peti«.

Stoga, koncilska liturgijska obnova nije ništa novo ni neobično za krčke vjernike. Oni su i dosad, možemo reći 100% aktivno sudjelovali kod pjevanih misa, počevši od najmanje djece do najstarijih. A i kod oficija, posebno kod večernji, bilo je, barem u nekim župama, sudjelovanje vjernika mnogobrojno. Ta je praksa vrlo stara, kojoj tragovi sežu u vrijeme neposrednih učenika sv. braće Cirila i Metoda, koji su u naše strane donijeli staroslavensku službu Božju. Od onda je već krčki vjernik zajedno sa svojim popovima glagoljašima pjevao: Gospodi pomiluj, Slava va višnjih Bogu, Vjeruju v jedinago Boga, Svet, Blagoslovljen i Aganče Boži. Koncil nam je donio samu tu novost što je staroslavenski (starohrvatski) jezik zamijenjen živim hrvatskim jezikom.

Naredbom biskupskog ordinarijata od 5. II 1965. s 4. travnja 1965. uveden je hrvatski jezik u crkvama krčke biskupije. Sve je išlo lako, bez ikakvih poteškoća. Gdje god je bilo moguće, sačuvana je stara doza »nota«, a gdje su takve iščeznule, uvedene su lake pučke mise (o. Iv. Perana, o. Milanovića), tako da i danas krčki vjernici složnim glasom veličaju Boga na hrvatskom jeziku, »jer je časno hvaliti Boga jezikom hrvatskim«. ³⁸ Zato je krčki biskup dr Karmelo Zazinović nakon pastirskog pohoda većem dijelu svoje biskupije god. 1966. i mogao u osvrtu pastirskog pohoda zapisati: »Drago mi je što sam se mogao osobno uvjeriti kako vjernici u većini vizitiranih župa [u župama bivše osorske biskupije: Cres, Lošinj i dr. otoci, te u župama omišaljskog dekanata na otoku Krku, o. p.] aktivno sudjeluju i zajedničkim recitiranjem odnosno pjevanjem misnih dijelova koji na njih spadaju«.

Ovakav liturgijski život imao je svakako svoj odraz i na vjerski život krčkih vjernika uopće, život koji je još i danas na zamjernoj visini.

SUMMARIUM

Quanta hodie non proferantur pro instauranda vita liturgica! Tamen, legendo paginas huius studii de vita liturgica in insula quae hodie Krk appellatur, non faciliter inveniretur qui comparari posset eidem locus. Tum fidelium activa praesentia in Missa, sive diebus de feria sive dominicis et festivis, tum cantus totius populi Dei, tum communis recitatio divini Officii, in lingua utique glagolitica, exemplum praebent mirabile vere actuosae vitae liturgicae, quae hodie valde desideratur. In his locis instauratio liturgica hodierna quasi nullas difficultates patitur, iam enim terra praeparata est ita ut semen novum crescere et fructus ferre statim potest. Utinam et alibi idem posset observari!

38. Lošnjani god. 1803. u toku zadarskom namjesništvu za obranu glagoljice. (Cfr. IVAN MILCETIĆ, nav. djelo, str. 151).